

Освіта Київської Русі

Підготувала Воронцова С.
П.,

Культура – це
досягнення в галузі
матеріального і
духовного життя
людей

Матеріальна

Знаряддя праці, будівлі,
житло, одяг, трудовий
досвід людей

Духовна

Досягнення в галузі
літератури, науки, освіти
мистецтва тощо

**Дохристиянський період
розвитку культури (до 988 р.)**

**Християнський період
розвитку культури (з 988 р.)**

XI ст. - східні слов'яни мали власну писемність, або «руські письмена»

ПІДТВЕРДЖЕННЯ

РУСЬКО-ВІЗАНТІЙСЬКІ УГОДИ

911 р.

указує на руський звичай писати духовні заповіти на випадок смерті

944 р.

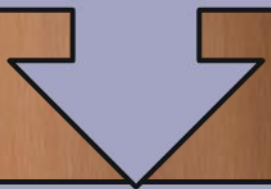
вимагається, щоб купці, які прибували з Русі до Константинополя, мали при собі спеціальні грамоти, підписані князем

ПИСЕМНІСТЬ

Староболгарська мова

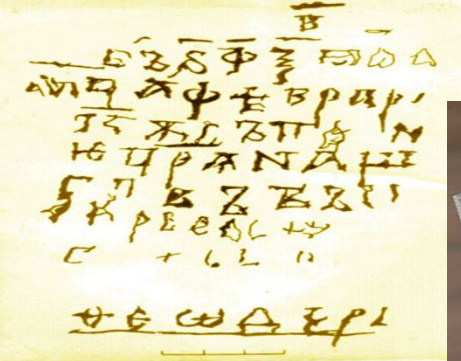
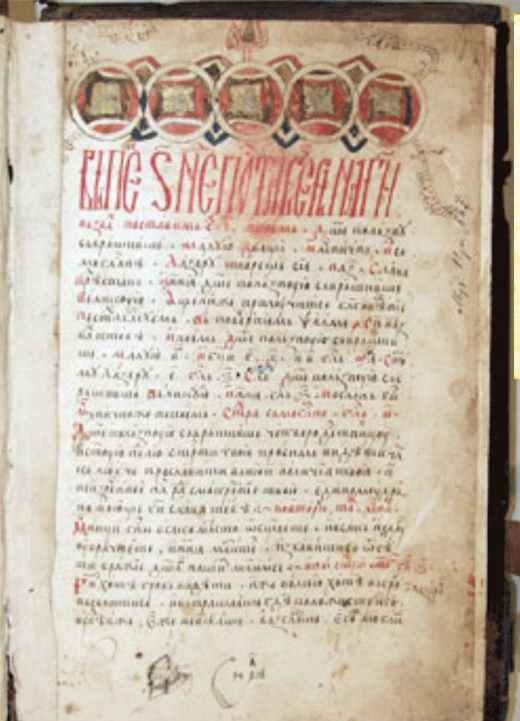
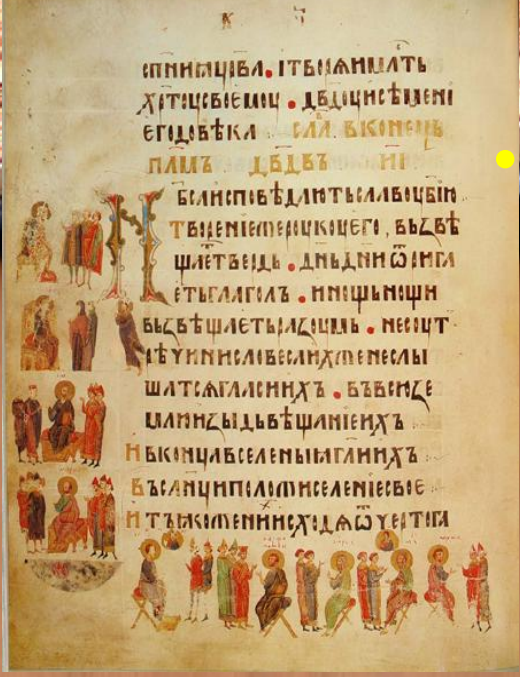
**Церковнослов'янська мова
(старослов'янська)**

**Давньокиївська (давньоруська
писемно- літературна мова)**

Розмовна мова(протоукраїнська)

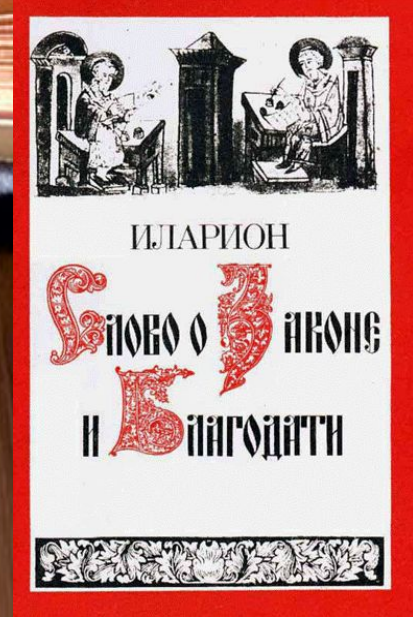
• **ЄВАНГЕЛІЄ** • **ПСАЛТИР**

वाम्यां भिखस्वीनीभिरेषु निश्चिन्मनाः
 खईरमा भापि हरेः प्रतिहापाभ्याम् ।
 ऊचुः सुहृत्सुदिद्विषितमङ्ग ईष-
 क्कामानुजेन सहसा त उपप्लुतायाः ॥२१॥

Велесова книга

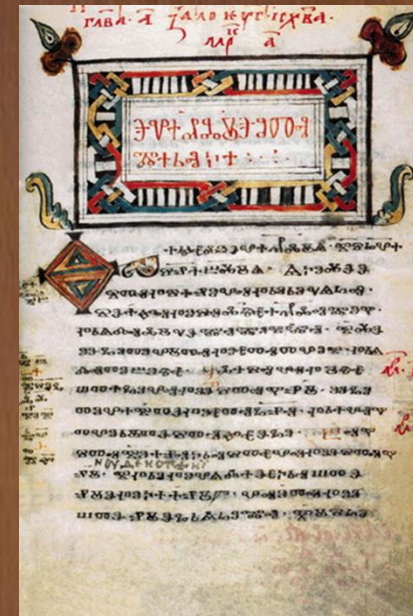
Старослов'янська азбука

Глаголиця

Кирилиця

• Кирило та Мефодій

Шрифт старослов'янської азбуки (старослов'янська азбука)

Давньокиївська

(давньоруська писемно- літературна мова)

*КАНЦЕЛЯРСЬКО- ДІЛОВА СФЕРА (ГРАМОТИ,
ДОГОВОРИ)*

ЛІТОПИСНА ЛІТЕРАТУРА (“ ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ”)

ХУДОЖНІ ТВОРИ (“ СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ”)

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА (ЛИСТИ ВІД МИХАЙЛА)

Вѣтъ с. у. аї. Игоревичъ възрасташа. и хожаша
 пошлѣхъ и слоушашаѣ. и привидошѣ еможемоу ѿпѣ-
 скова. и менимъ ѿ мѣо. Вѣтъ с. у. аї. Сѣтъ с. у. гї.
 Вѣтъ с. у. дї. Вѣтъ с. у. еї. И дѣмъ мѣмъ на грекѣи: и
 гора ѿ стави виснѣ вътъ. поѣмъ мѣмъ створа рѣ. и сло-
 вемъ. и чѣо. и сло вемъ. и скривити. и мѣрѣю. и дѣрѣ вѣла-
 ны. и радн мичи. и пола ны. и сѣ вѣдо. и вѣ тѣи. и хо-
 рваты. и доу лѣ вѣ ѣ. и ти вѣ рѣи. и же соу толицо-
 винны. и свѣнъ вѣ хѣ оу тѣ ѿ грекъ велика мѣ скоу. и снми
 со вѣ стѣ ми по нѣ. и мѣ тѣ мѣ ко нѣ и мѣ ко ра вѣ. и вѣ тѣ
 и число мѣ ко ра вѣи. в. прѣ и дѣ мѣ цѣ рѣ оу гѣу. и греци
 гѣ мѣ со шасѣ оу. а гѣ рѣ гѣ тѣ вѣ о рѣ ша :

И дѣмъ мѣ мѣ гѣ мѣ вѣ рѣ гѣ. и вѣ о вѣ тѣ мѣ мѣ мѣ мѣ гоу
 сн и стѣ вѣ со тѣ вѣ рѣ. и ко ло гѣ рѣ гѣ ко мѣ дѣ рѣ вѣ нѣ
 мѣ го сѣ по ла тѣ. и по сѣ го ша и рѣ вѣ. и и хѣ же и мѣ
 хѣ оу пѣ вѣ мѣ нѣ ны. и вѣ тѣ хѣ тѣ сн сѣ хѣ. а дрѣ оу гѣ мѣ жѣ мѣ
 тѣ хѣ оу. и мѣ тѣ жѣ рѣ а сѣ рѣ мѣ хѣ оу. а дрѣ оу тѣ гѣ
 а мѣ рѣ вѣ мѣ тѣ хѣ оу. и и мѣ мѣ го гѣ тѣ вѣ о рѣ хѣ оу рѣ сѣ
 гѣ ко мѣ. Е мѣ ко жѣ рѣ а тѣ гнѣи тѣ вѣ а рѣ тѣ :

“Повість минулих літ”

дотечу́аше. та предн̄ пѣ поа́-
ше. старомъ Яро́славъ. хра́-
ромъ М'стиславъ ѿ зарѣза Ре-
дѣдію прѣ пълкы Касо́жькымн.
кра́номъ Ромáновн Стѣсла́н-
юю. Бо́л же бра́е не. ї. со́ко-
ловъ на ста́до лѣбедк' пшца́-
ше. нъ своа́ вѣщїа прѣсты на
жнвїа стрѣны вѣскладáше.
ѿнн̄ сáмн кнѣсѣ сла́въ рокотá-
хъ. **П**онѣ же братїе повѣтъ
сїю ѿ старá Владíмера до
ннѣшнá "Нгора. ѿ нстанѣ
оумь крѣпотїю своєю ѿ поѿтрн̄
срца своѣ моу́ство. наплѣ-
нїса ранаго дѣха. наведѣ своа́
хра́рыа пълкы на зѣлю Поло-
вѣцькыю за зѣлю Роу́ськыю. |

“СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ “

Глаголиця

від старослов'янського «глаголь» - «слово», глаголити – говорити; створена близько 863 р. Кирилом, родом з міста Салоніки. Як система знаків глаголиця ідеально відповідала слов'янській звуковій системі, нею написані найдавніші слов'янські пам'ятки, зокрема Київські глаголичні листки

Глаголиця проіснувала
недовго, в **XI** ст.. її
витіснила **кирилиця**.

Кирилична абетка була створена на основі грецького алфавіту, доповненого кількома літерами, що передавали шиплячі звуки, яких не було в грецькій мові. У кирилиці перша буква називалася **«аз»**, (що означає «я»), друга «б» – **«буки» (буки)**, третя «в» - **«веди» («відати», знати)**. Отже, в буквальному перекладі три перші букви кирилиці означають: **«Я букви відаю»**.

Глаголична абетка

Літери	Звукове значення	Числове значення	Літери	Звукове значення	Числове значення
Ɑ	а	1	Ɱ	у	400
Ɱ	б	2	Ɐ	ф	500
Ɒ	в	3	ⱺ	х	600
ⱱ	г	4	ⱻ	о	700
Ⱳ	д	5	ⱼ	шт	800
ⱳ	е	6	ⱽ	ц	900
ⱴ	ж	7	Ȿ	ч	1000
Ⱶ	ѡз	8	Ɀ	ш	
ⱶ	з	9	ⱽ	ь	
ⱷ	і	10	Ɀ	и (-ы)	
ⱸ	і	20	ⱽ	о	
ⱹ	м'яке	30	Ɀ	ь, я	
ⱺ	к	40	ⱽ	ю	
ⱻ	л	50	Ɀ	е	
ⱼ	м	60	ⱽ	носове о	
ⱽ	н	70	Ɀ	носове о	
Ȿ	о	80	ⱽ	е	
Ɀ	п	90	ⱽ	носове о	
Ɀ	р	100	ⱽ	готоване о	
Ɀ	с	200	ⱽ	носове о	
Ɀ	т	300	ⱽ	готоване о	
			ⱽ	т, ф	
			ⱽ	і	
			ⱽ	лабіаліз.	

Поширення після запровадження християнства на Русі

1. Кирилиця – абетка, винайдена у 863 р. просвітителем Кирилом ;
2. церковнослов'янська (або старослов'янська) мова.

Просвітителі
Кирило і Мефодій.
Ікона

Кирилиця – слов'янська абетка. Названа за ім'ям слов'янського просвітника Кирила, який разом із братом створив першу слов'янську абетку з 38 літер (глаголицю), а його учні вдосконалили її і назвали кирилицею. Вона складалася з 43 літер (але була й коротша абетка – із 27–32 літер). Кирилиця стала основою сучасних слов'янських систем писемності: білоруської, болгарської, російської, сербської, української тощо.

Кирилична абетка

Літери	Назва літер	Числове значення	Літери грецького алфавіту 10-12 ст.	Літери	Назва літер	Числове значення	Літери грецького алфавіту 10-12 ст.
А	азъ	1	α	Х	хѣръ	600	χ
Б	букы			Ш	отъ	800	ω
В	вѣди	2	β	Ч	ци	900	
Г	глаголи	3	γ	У	урькь	90	
Д	добро	4	δ	Ш	ша		
Е	кста	5	ε	Щ	шта		
Ж	живѣте			Ъ	кръ		
З	зѣло	6	ζ	Ы	кры		
З	земля	7	ζ	Ь	кръ		
И	иже	8	η	Ю	сать		
І	и	10	ι	Я	ю		
К	како	20	κ	Ѧ	(н)а		
Л	людик	30	λ	Ѧ	(н)и		
М	мыслѣте	40	μ	Ѧ	юсъ малыи		
Н	нашь	50	ν	Ѧ	—		
О	онъ	70	ο	Ж	юсъ большии		
П	покон	80	π	Ѧ	—		
Р	рьци	100	ρ	Ѧ	—		
С	слово	200	σ	Ѧ	—		
Т	тврѣдо	300	τ	Ѧ	ксп	60	ξ
Ѳ	оуъ	400	υ	Ѧ	псп	700	ϕ
Ѣ	фрътъ	500	φ	Ѧ	онѣа	9	ϕ
				Ѧ	вкнѣца		ϕ

Кирилицна абетка була створена на основі грецького алфавіту, доповненого кількома літерами, що передавали шиплячі звуки, яких не було в грецькій мові. Понад 400 написів знайдено на стінах Софійського собору в Києві. На одній зі стін собору вирізьблено абетку з 27 літер: 23 грецьких і чотирьох слов'

Кирило та Мефодій
перекладають Святе Письмо.
Мініатюра з
Радзивілівського літопису.

Етапи формування української мови

Кирилиця на Русі у X ст.

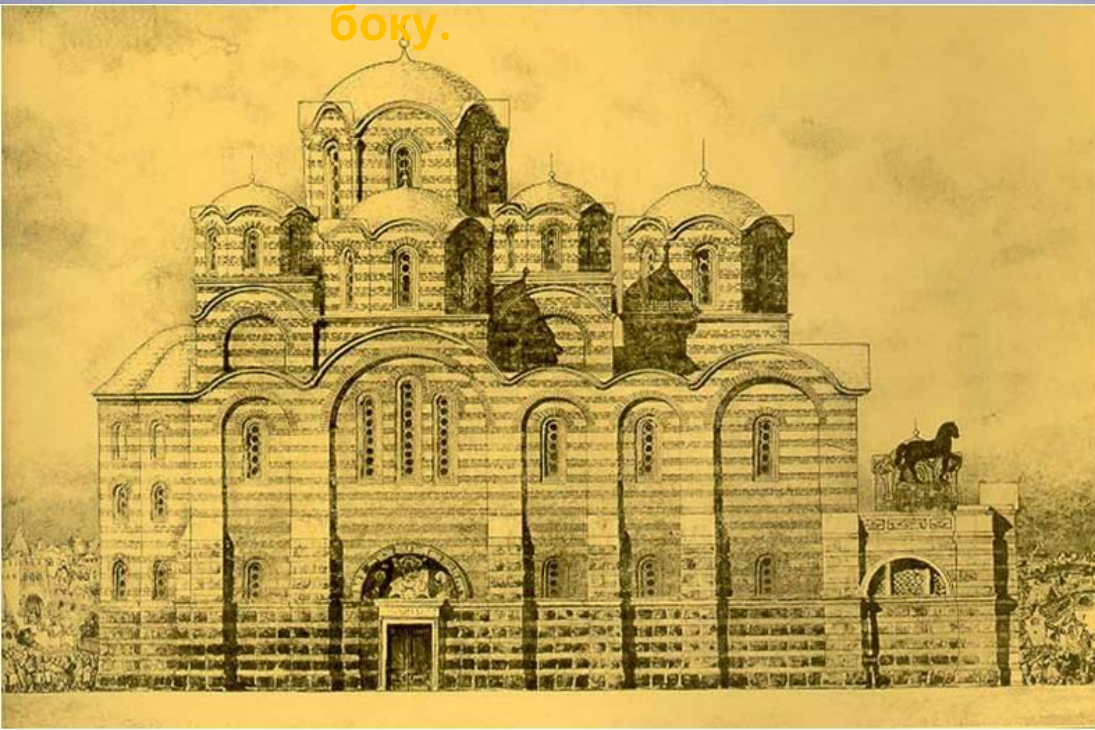
1. в VI—VII ст. почали увиразнюватися ознаки майбутньої української мови;
2. в XI ст., дослідники прослідковують формування елементів, притаманних українській мові;
3. Завершальний період формування розпочався в XI ст. і тривав до кінця XIII ст.

Осередки освіти

ЦЕРКВИ І МОНАСТИРИ

Десятинна церква.
Реконструкція північного
боку.

У церковній школі
(рис. Р. Кудрявцева).

Школи на Русі

- Найперші школи на Русі була засновані ще в 988 році в місті Києві. Така інформація повністю відповідає знаменитому літопису «Повість временних літ». Виходить, що зародження освіти в Київській Русі почалося тільки тоді, коли князь Володимир Святославович почав проводити хрещення народу. Крім того, ім'я саме цього князя було зазначено в літописі як засновника першої школи в Київській Русі.

За часів князювання **Володимира** в Києві для князівських і боярських дітей було відкрито **першу школу**, яка мала назву «Книжное учение» та була справжнім палацовим навчальним закладом.;

*Берестяні грамоти.
Писала. Воскова дошка.
Перші берестяні грамоти
в Україні знайдені в
Звенигороді.*

За повідомленням літописця, князь **Ярослав Мудрий** заснував школу, де навчалося **300** дітей старост і священників; і всі вони були розбиті на невеликі групи, у кожній із яких викладав свій учитель. Після цього найчастіше школи можна було побачити при монастирях і храмах. Вперше сам термін «школа» з'явився на Русі тільки 1382 р., коли за загальноєвропейськими традиціями цей термін почав позначати навчальні заклади, де людей навчали ремесел і давали спеціалізовані знання.

Перша школа для дівчат на Русі була заснована в Андріївському монастирі в Києві **Янкою(Ганною)** – внучкою Ярослава Мудрого в 1086 р.

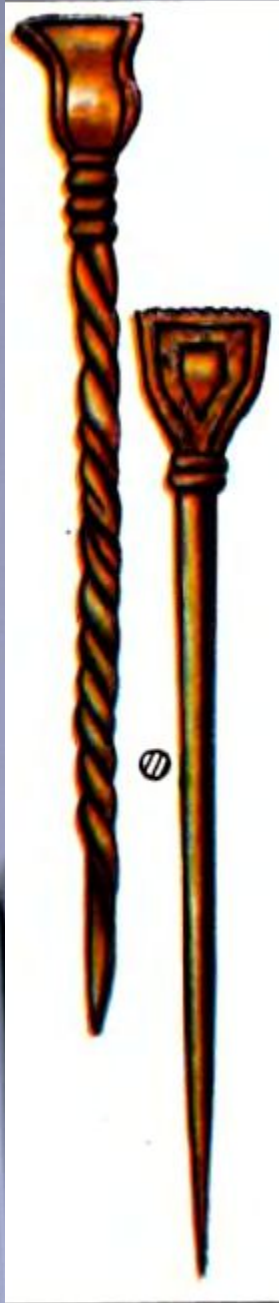
- Основою змісту освіти були сім вільних мистецтв (наук): граматики, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія і музика.
- У літописі ці школи мали назву **школи книжкового вчення**.
- У стінах Софії Київської (1037 р.) було засновано велику бібліотеку, майстерню - **скрипторій**, де перекладали та переписували книжки.
- Історію та географію вивчали на основі “Повісті минулих літ”, юриспруденцію – за “Правдою Руською”, посібником з граматики служила “Книга Осьмичастинна” (про частини мови).
- За рівнем освіти двірцеві школи наближалися до освітніх установ Візантійської імперії.

Знання здобували діти найближчого оточення князя. Матері, направляючи дітей, плакали, як за померлими, настільки це було незвичною справою. За часів Ярослава Мудрого кількість шкіл збільшується. Вчителями в школах були **священики**. Тут вчили читати, писати, а також церковного співу та начал християнської моралі. Школи не мали окремих будинків. Учні збиралися у будь-якому приміщенні.

Підручниками служили богослужебні книги, найчастіше – **Псалтир**. Навчання грамоти розпочиналося з вивчення азбуки. Учні писали на покритій воском дощечці з допомогою **писал** – металевих або кістяних стрижнів із загостреним кінцем і лопаткою у верхній частині. Гострим кінцем писали букви і слова, а лопатками згладжували написане. Для кращого запам'ятовування алфавіту букви писали на окремих предметах (**пряслицях, гребінцях, дерев'яних дощечках**). Великі тексти писали на **березовій корі**.

Монастирська школа

Металеві писала з Київського Подолу. Гострим кінцем вишкрябували букви, а протилежним – стирали написане.

Береста була дешевим матеріалом – варто було прокип'ятити її у воді, щоб вона стала придатною для письма. Писали на ній писалами – спеціальними металевими стрижнями. За підрахунками вчених, у великих містах Київської Русі близько 10 % населення було грамотним.

Приналежності для письма. Писала, воскові таблички, берестяні грамоти.

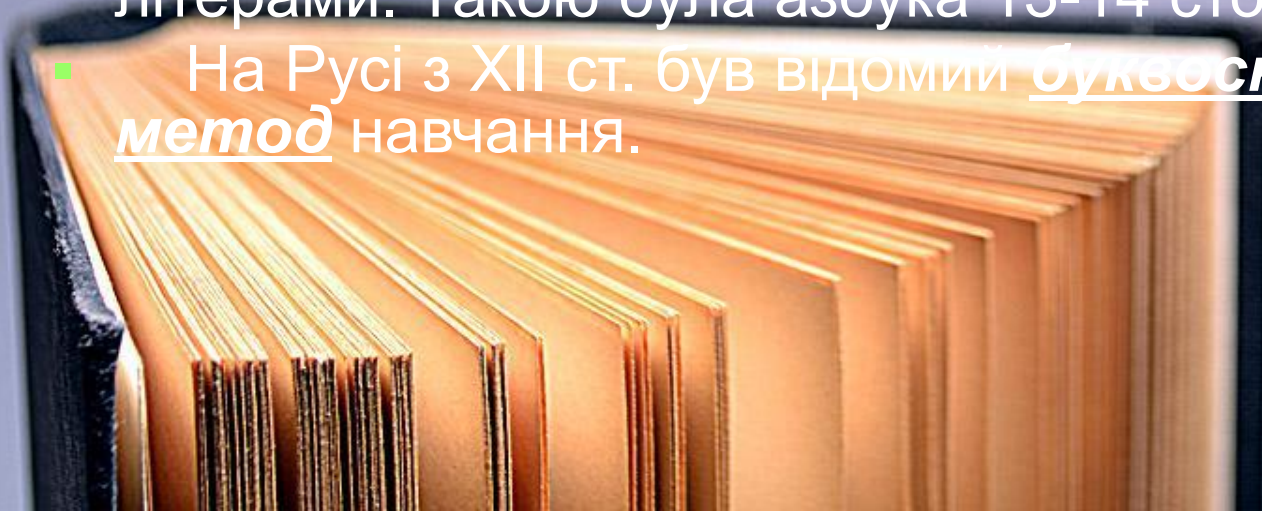
- Головну роль серед монастирів займала Києво–Печерська обитель.
- Головне завдання монастирських шкіл - суворе аскетичне виховання підростаючого покоління.
- Основний зміст освіти: покора, терпіння, відмова від радощів земного життя .
- Основні посібники :
 - - праця Іоана Дамаскіна “Джерела знань”,
 - - “Ізборник” (1073 р.), що вміщував невеликі перекладені трактати наукового змісту,
 - - “Бджола” з філософськими афоризмами від часів Сократа до матеріаліста Демокрита.
- Учні вивчали уривки з творів Аристотеля, Платона, Епікура, Плутарха, Софокла, Геродота та інших античних авторів.

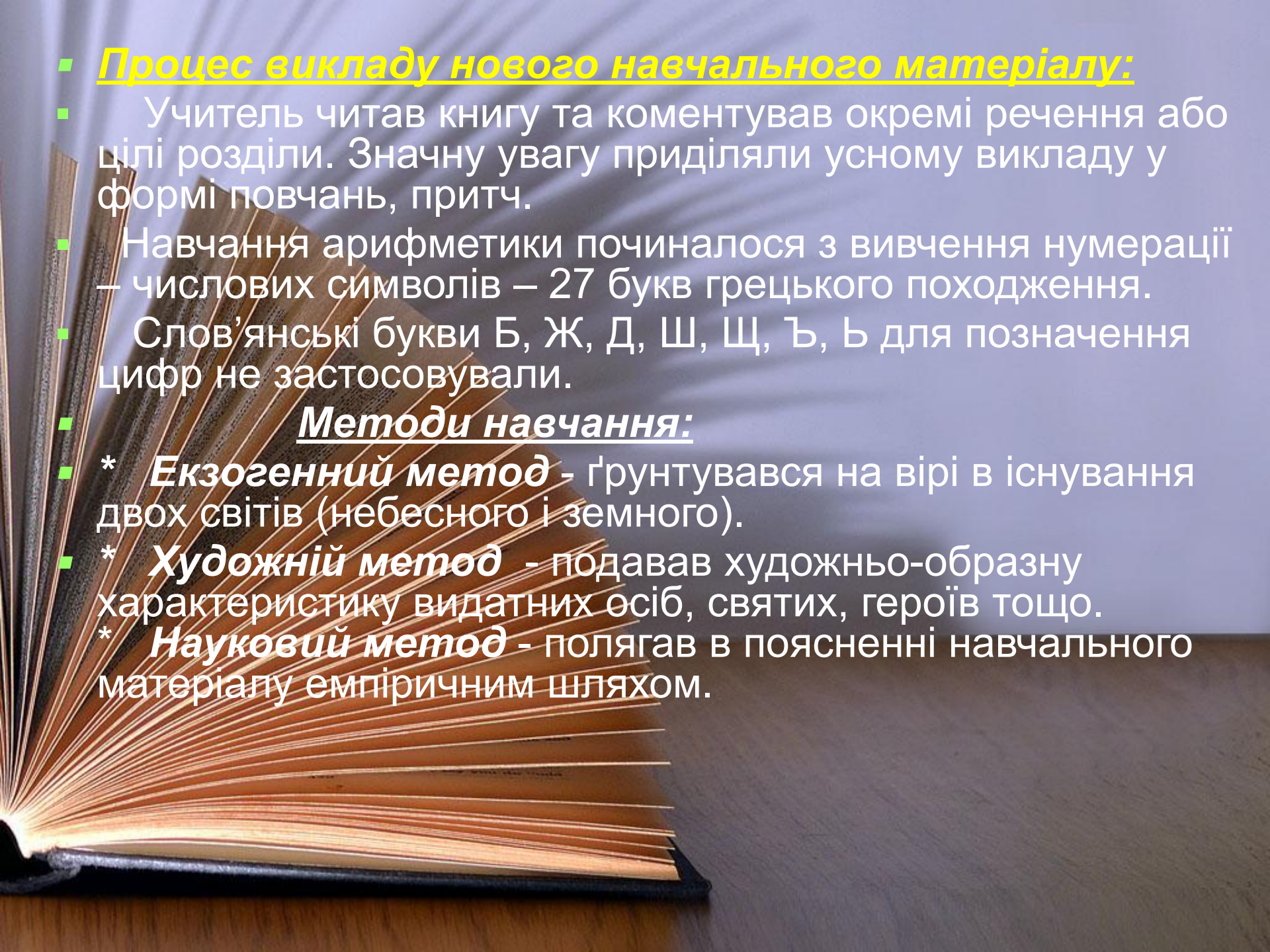

Микола за часів Київської Русі

- **Елементарна освіта** здобувалась в парафіяльних школах при діючих церквах або за допомогою майстрів грамоти, які викладанням заробляли собі на життя.
- Школи грамоти відкриваються наприкінці XI – початку XII ст. і в пам'ятках давньоруської писемності з'являється поняття “**навчання грамоти**” (навчання дітей читати, писати, лічити, хоровому співу).
- Навчання починалося з вивчення **Буквиці** (так називали буквар), потім вивчали **Часослов і Псалтир**.
- Знайдені також спеціально оброблені дощечки “**цери**” з вирізаними на зворотній стороні 36 літерами. Такою була азбука 13-14 століття.
- На Русі з XII ст. був відомий буквоскладальний метод навчання.

-
- **Процес викладу нового навчального матеріалу:**
 - Учитель читав книгу та коментував окремі речення або цілі розділи. Значну увагу приділяли усному викладу у формі повчань, притч.
 - Навчання арифметики починалося з вивчення нумерації – числових символів – 27 букв грецького походження.
 - Слов'янські букви Б, Ж, Д, Ш, Щ, Ъ, Ь для позначення цифр не застосовували.

Методи навчання:

- * ***Екзогенний метод*** - ґрунтувався на вірі в існування двох світів (небесного і земного).
- * ***Художній метод*** - подавав художньо-образну характеристику видатних осіб, святих, героїв тощо.
- * ***Науковий метод*** - полягав в поясненні навчального матеріалу емпіричним шляхом.

- **Патріотичне виховання:**
- - займало чільне місце в навчально-виховному процесі;
- - образи билинних героїв сприймалися як моральний ідеал, модель громадської поведінки, билини описували події при дворі князя Володимира Красне Сонечко; - прикладами для наслідування були: Ілля Муромець, Микола Селянинович, Добриня Микитич, Альоша Попович.
- **Естетичне виховання** мало особливе значення, насамперед хорівий спів.
- **Освіта за кордоном.**
- У XII ст. поширилася тенденція здобувати освіту за кордоном. Вихідці з Русі вчилися в Константинополі, у монастирській школі в Афоні.

У Київській Русі була своєрідна система освіти для сиріт і дітей з відхиленнями у розвитку.

Існувало дві форми опіки дітей-сиріт: індивідуальна і громадська. Згідно з “Правдою Руською”, опікуном сиріт могли бути близькі родичі або вітчим. Опікун був зобов’язаний годувати, одягати сиріт і зберігати їхню спадщину до досягнення повноліття. Людину, яка повинна була турбуватися про сироту, як про рідну дитину, називали “печальником”. Були притулки для сиріт.

Народні педагогічні ідеї базувалися на усній народній творчості: обрядових піснях, легендах, загадках, прислів’ях, заклинаннях, епічних та ліричних піснях.

Народна педагогіка була представлена усною народною творчістю – фольклором, в якому відображалась народна ідеологія.

Головна мета народної педагогіки -

возвеличення простої людини – патріота рідної землі.

• Основні риси педагогіки XI-XIII ст.:

- - пошук нових методів і прийомів виховання,
- - збагачення засобів впливу;
- - трансформації міфів в епос і науку, ілюзорних уявлень про природу – в загадках;
- - заміна звичаю жертвоприношення дітей богам на покладання вінків.
- Значних успіхів у київській Русі досягла книжна справа.
- У 1037 р. була відкрита перша бібліотека.

Перша бібліотека

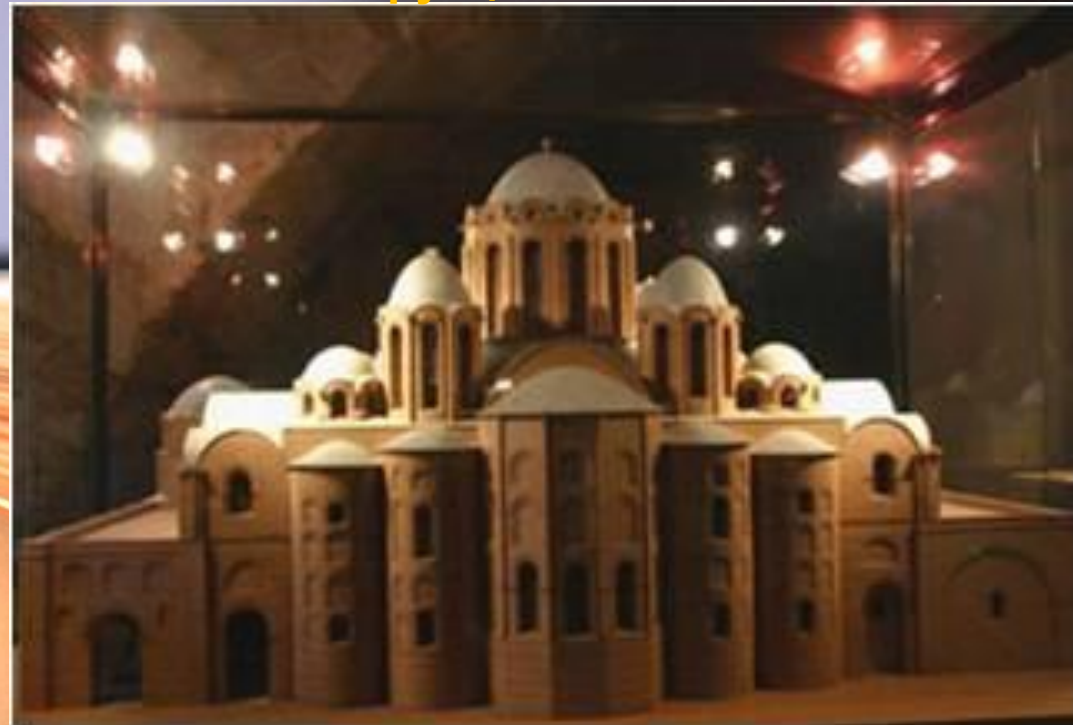
Ярослав
Мудрий.

Ілюстрація
Івана Витіва;

- в **Софії Київській**, заснована **Ярославом Мудрим**:
Існували бібліотеки при соборах, монастирях, княжих палатах.
Чимало було і приватних книгозбірень

Софіївський собор у Києві.
Реконструкція.

Література. Книгописання

- за підрахунками вчених книжковий фонд на Русі налічував **130-140 тис. томів**;
- досить **висока ціна** книжок (за *молитовник для церкви в Любомлі волинський князь Володимир Василькович заплатив 8 гривень, яких у той час було цілком достатньо для купівлі 40 овець*).

Перепи́сувач.

Скрипторії – центри для переписування книг.

Наукові знання

Джерело знань

Перекладні книги

Цифри на території
Русі
зображувались
грецькими
літерами з
різними позначками.

- «Хроніка» Георгія Амартола, яка охоплювала опис історичних подій від створення світу до 842 р.;
- «Джерело знань» Іоанна Дамаскіна;
- «Шестоднев» Іоанна, болгарського екзарха, де подані тлумачення біблійної розповіді про шість днів створення світу Богом;
- «Фізіолог» невідомого автора, що містив розповіді про реальних і казкових, міфічних (сирени, фенікс) звірів тощо;
- твір Козьми Індікоплова «Християнська топографія», в якому розповідалося, що земля — чотирикутник, оточений океаном;
- «Ходіння» ігумена Дмитра – опис Єрусалима та його святих місць.

Державна концепція виховання

- відображалась на сторінках наступних творів:
- - “Ізборнік” (1076 р.).
- - “Повість минулих літ”.
- - “Руська Правда”.
- - “Повчання дітям ” Володимира Мономаха (1053-1125 рр.),
- - “Слово о полку Ігоревім”.
- Володимир Мономах уперше обґрунтував необхідність переходу від релігійно-аскетичного виховання до практичних завдань, пов’язаних із повсякденним життям.

Усна народна творчість

- билини;
- перекази;
 - пісні;
- загадки;
- прислів'я;
- приказки;
 - казки.

«Три богатири» – художник
В.М. Васнецов (1898р)

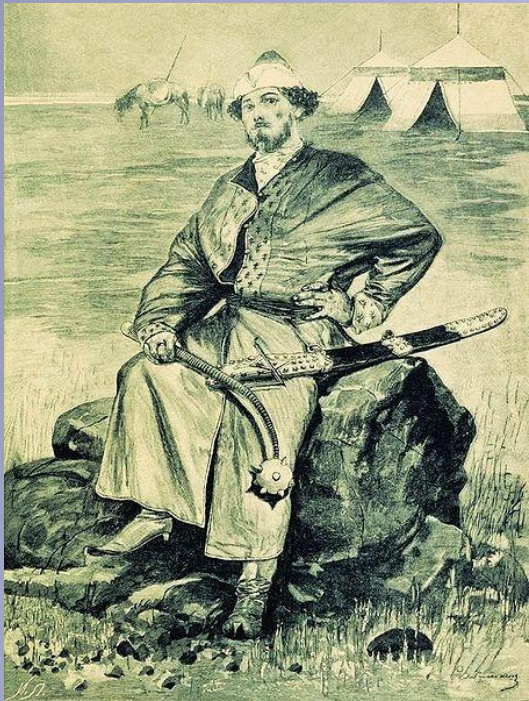
До цієї доби належать казки, де згадується Змій-Горинич. Літописець неодноразово називає половецького хана Тугоркана «змієвичем», а розповідаючи про перемогу 1103 р. над половцями, говорить, що Володимир Мономах «сокрушив голови зміям». Таким чином, учені вважають Змія-Горинич узагальненим образом половців.

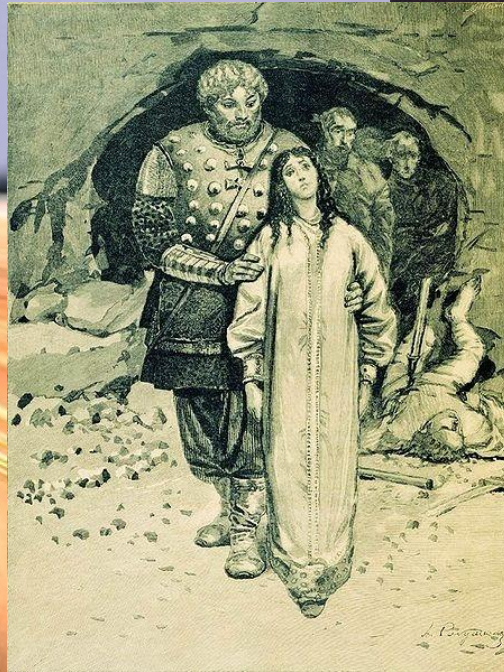
Биліни старіни) —

народні речитативно-мелодійні епічні пісні соціально-побутового змісту, героїко-патріотичного характеру.

А.Рябушкін. Альоша Попович.

«Ілля Муромець».
Мудожник В.Васнецов, 1914.

А.Рябушкін.
Добриня
Микитич, 1895.

Пісенне мистецтво

В.Васнецов Гусляри.

*М.
Реріх.
Боян.*

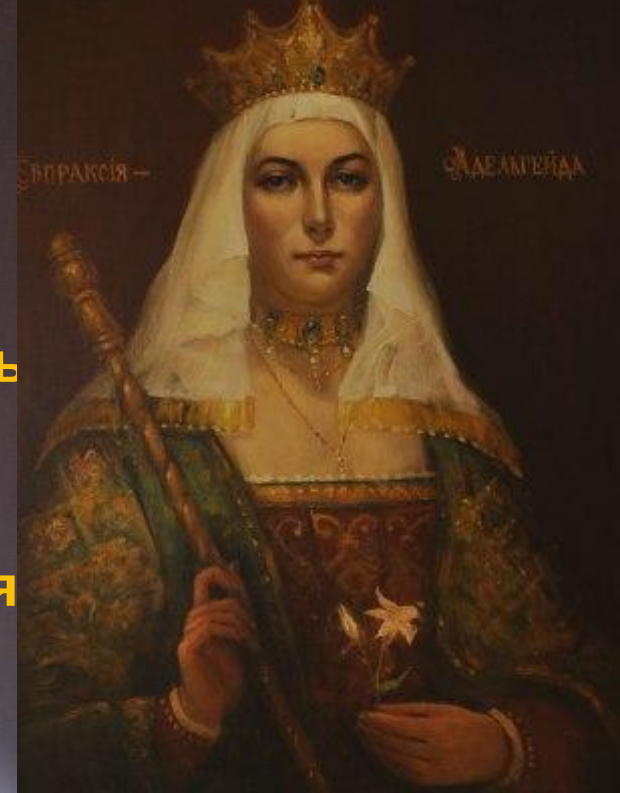

В.Васнецов. Боян

Медицина

1. відомості про діяльність ченця Києво-Печерського монастиря Агапіта;
2. у 1076 р. Святославу Ярославичу навіть була зроблена хірургічна операція з видалення пухлини на шиї;
3. онука Володимира Мономаха Євпраксія написала медичний трактат «Мазі».

Євпраксія
Всеволодівна

Поштова марка
з
зображенням
Агапіта
Печерського.

Правові знання

За Ярослава Мудрого було складено перший звіт писаного давньоруського права **“Руська Правда”**. До збірника входило 18 статей, у яких зазначалося, як карати за ті чи інші проступки.

Коротка

“Правда
Ярослава”
1015–1016 рр.

“Правда
Ярославичів”
1072 р.

Просторова

Статут
Ярослава
(кін. XI –
поч. XII ст.)

«Устав»
Володимира
Мономаха
1113 р.

Скорочена з
просторової

Види злочинів

- проти держави;
- проти релігії;
- проти майна;
- проти особи

Види покарань

- смертна кара;
- потік і пограбування;
- віра;
- продаж;
- відшкодування збитків

Золотий ковчег для зберігання «Руської прави».

